

Особливості дії норм внутрішньодержавного права на території з міжнародним режимом

В. М. РЕПЕЦЬКИЙ

кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права (Львівський національний університет імені Івана Франка)

Існуючі на сьогоднішній день міжнародні відносини здійснюються в умовах безперервного розширення та розвитку однієї з найважливіших складових міжнародної нормативної системи — міжнародного права. Вказана обставина виявляє безпосередній вплив на взаємозалежність держав, як основних його суб'єктів, і в першу чергу на реалізацію ними суверенних прав. Як відомо, кожна держава володіє універсальною компетенцією і на свій розсуд встановлює її межі та виконує відповідний обсяг функцій. Навіть держави, що знаходяться приблизно на однаковому рівні розвитку можуть суттєво відрізнитися за їх обсягом та предметом відання.

І як наслідок, одні держави можуть розширяти свою компетенцію, інші, навпаки, звужувати її, однак при цьому суверенітет держави не залежить від якості та кількості державних прав, що реалізуються державною владою.

В сучасних умовах назріла необхідність для більш поглибленого вивчення проблеми, яка виникає на перетині суверенних прав та інтересів різних держав. А тому, серед найактуальніших питань сьогодні є питання про межі дії національних правових норм. У зв'язку з цим, найбільш ефективним засобом встановлення меж дії норм національного права у тих випадках, коли зачіпаються інтереси декількох держав, безумовно є міжнародне право. Причому, такий вплив міжнародного права здійснюються як за умов дії норм національного права в межах державної території, так і у випадках їх дії поза її межами.

Варто зазначити, що ціла низка питань, які безпосередньо стосуються цієї проблеми, на моє переконання, користувалися особливою увагою з боку зарубіжних юристів — міжнародників значно більше, аніж вітчизняних. Очевидно, це зумовлено тим, що процесуальні питання права, проблеми юрисдикції більш активно досліджуються представниками західних шкіл міжнародного права, особливо в рамках англосаксонської системи права. Це можна наглядно побачити в курсах міжнародного права, де майже завжди є розділ, що стосується юрисдикції держави. Серед авторів, які досліджували цю проблематику слід виділити Д. Анцілотті, Я. Броунлі, Ф. Джессеп, А. Фердросс, Р. Хіггнс, М. Шоу та ін. У зв'язку з цим, є надія що і вітчизняна наука врахує цю прогалину, яка утворилася в ній з цього питання.

Вказана проблема має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки певні держави прийнявши відповідні законодавчі акти намагаються поширювати свою юрисдикцію у вигляді примусових методів забезпечення екстериторіального застосування своїх законів на території інших держав всупереч їх національному та міжнародному праву.

Сучасне міжнародне право виключає владу однієї держави на території іншої. Разом з тим, в ньому відсутні норми, які б перешкождали державі добровільно за-

стосовувати іноземні закони. Але для цього, щоб закон іноземної держави можна було застосовувати, повинна бути згода цієї держави, котра має виражатися у формі спеціального закону. Це стосується як публічно-правових, так і приватно-правових відносин.

Таким чином, ми підходимо до питання про дію національного закону на території іншої держави та дію національного закону на територіях, що не знаходяться під суверенітетом будь-якої держави.

Необхідно відзначити, що згідно норм міжнародного права на території іншої держави законодавство може діяти в умовах окупації, коли окупаційна держава здійснює владні функції по управлінню окупованою територією. Для прикладу, на територіях держав Східної Європи, які були зайняті радянськими військами у період Другої світової війни, закони СРСР застосовувались не лише до радянських, але й іноземних громадян [1, 130]. Це було зумовлено тим, що права основа перебування радянських військ на територіях цих держав не була достатньо врегульована, оскільки положення Гаазьких конвенцій 1907 р. були недостатні для такої ситуації, а Женевські конвенції про захист жертв війни ще не були прийняті. А тому, перебування радянських військ та дія законів Радянської держави визначались здебільшого на підставі норм міжнародного звичаєвого, а не договірного права, хоча радянська доктрина на той час негативно ставилася до міжнародного звичаю, як джерела міжнародного права.

Територіями з міжнародним режимом вважаються відповідні земні простори, які розташовані за межами державної території і не належать будь-якій державі окремо, перебувають згідно з міжнародним правом у загальному користуванні усіх держав. До таких територій необхідно віднести відкрите море, повітряний простір над ним, дно морів та океанів за межами національної юрисдикції, Антарктика. Окремим об'єктом, який очевидно незручно називати територією, можна виділити космічний простір та небесні тіла, які також виключені з-під дії суверенітету держав.

Правовий режим відкритого моря сформувався внаслідок поєднання норм міжнародного права і національного права окремих держав. Завдяки цьому такий стан є прийнятною можливістю для аналізу міжнародно-правових проблем визначення державних меж дії своїх національних норм. Як відомо з давніх-давен, основи здійснення державами юрисдикції у відкритому морі були визначені за допомогою міжнародно-правових звичаїв, і лише з прийняттям універсальної конвенції 1982 був встановлений «правопорядок, що має глобальний всеосяжний характер, в основі якого лежать загальні для всіх держав принципи і норми» [5, 211].

Згідно Конвенції ООН з морського права 1982 відкрите море є відкритим для всіх націй і жодна держава не уповноважена претендувати на підпорядкування будь-якої частини його своєму суверенітету. Заборона щодо національного привласнення гарантована умовами свободи відкритого моря, котра вимагає: а) свободу судноплавства; б) свободу польотів; в) свободу прокладати підводні кабелі і трубопроводи з дотриманням Частини VI Конвенції; г) свободу споруджувати штучні острови та інші установки, що допускаються згідно з міжнародним правом, з дотриманням Частини VI Конвенції; д) свободу рибальства, з дотриманням умов, викладених у Розділі 2 Конвенції; е) свободу наукових досліджень, з дотриманням Частини VI і XIII Конвенції.

Необхідно зазначити, якщо загальний режим території відкритого моря визначається Конвенцією про відкрите море (1958 р.) та іншими міжнародними актами, то режим суден, які знаходяться в його межах, відповідно, національним законодавством, за винятком лише статусу суден, що знаходяться на офіційній службі будь-якої міжнародної організації і таких, що плавають під прапором цієї організації (ст. 7). Причому, кожна держава самостійно визначає умови надання своєї національності суднам, реєстрації суден на її території і права плавати під її прапором (ст. 5).

Кожне судно плаває на всій території відкритого моря під прапором лише однієї держави і знаходиться під її виключною юрисдикцією. Принцип виключної юрисдикції держави прапора сформувався одночасно з принципом свободи судноплавства у відкритому морі як міжнародно-правовий звичай, ще у 60-х роках XIX ст. [2, 30], і з цього часу є одним із фундаментальних принципів міжнародного морського права. Юрисдикція держави над суднами, які плавають під її прапором, що знаходяться у відкритому морі, насправді, є юрисдикцією над особами і майном, а не територіальною юрисдикцією. Підставою для такої юрисдикції є той юридичний факт, що судно є майном, яке знаходиться у місці, де відсутня будь-яка місцева юрисдикція.

Згідно статті 92 Конвенції ООН з морського права, судно повинно плавати під прапором лише однієї держави і підпорядковуватись її виключній юрисдикції у відкритому морі. Це означає, що судно не може змінити свій прапор під час плавання або стоянки при запливі у порт, крім випадків дійсного переходу прав власності або зміни реєстрації. У випадку, якщо судно, що плаває під прапорами двох і більше держав, користується такими прапорами для зручності, відповідно воно не може вимагати визнання жодної із національностей іншими державами і може бути прирівняне до суден, що не має національності. А тому, з метою забезпечення реального зв'язку між державою та судном, що плаває під її прапором, і для ефективного здійснення своєї юрисдикції та контролю над цим судном, а також стосовно адміністративних, технічних, економічних і соціальних питань була прийнята Конвенція про умови реєстрації суден 1986 р., але, на жаль, вона ще не набула чинності. І як наслідок на сьогодні в різних державах існують свої правила, які залежать від політичних та економічних інтересів держав. Зокрема, в Україні право плавання під Державним прапором України, згідно з ч. 3 ст. 32 Кодексу торгового мореплавства, надається суднам, які є державною власністю або перебувають у власності фізичної особи — громадянина України, а також юридичної особи в Україні, наданого виключно українськими власниками або суднам, які знаходяться у цих осіб на умовах договору бербоут-чартера.

У Франції право плавання під французьким прапором надається суднам, які не менше як на 50% належать французьким громадянам або повністю належать товариствам, що розташовані у Франції, а їх керівництво і більшість членів є громадянами Франції.

Відповідно до ст. 94 Конвенції 1982 р. кожна держава стосовно своїх суден, які плавають під її прапором, зобов'язана вживати необхідні заходи з метою забезпечення безпеки на морі, комплектування, умов праці та навчання екіпажів суден з урахуванням вимог, що містяться в міжнародно-правових актах, користування сигналами, підтримання зв'язку і попередження зіткнень.

Винятковість юрисдикції держави прапора проявляється також і у питаннях будь-якого інциденту у відкритому морі. Так, згідно ст. 97 Конвенції у випадку «навігаційного інциденту із судном у відкритому морі, що тягне за собою кримінальну чи дисциплінарну відповідальність капітана або будь-якої іншої особи, що знаходиться на судні, жодне кримінальне чи дисциплінарне переслідування проти цієї особи не може бути порушено інакше як перед судовою чи адміністративною владою держави прапора.» При цьому ні арешт, ні затримання такого судна не можуть бути проведені навіть в якості заходу розслідування згідно розпорядження будь-якої влади, крім влади держави прапора.

З метою попередження і недопущення зловживань свободою відкритого моря, держави домовляються про конкретні винятки із принципу виключної національної юрисдикції держави прапора.

Передбачені міжнародним правом винятки з виключної юрисдикції держави прапора над судном у відкритому морі стосуються, зокрема: права військового корабля зупиняти судна, котрі підозрюються у розірванні чи пошкодженні підводних кабелів; права прибережної держави на втручання стосовно невійськових суден за межами територіальних вод при наявності серйозної і реальної небезпеки, викликаній забрудненням нафтою через морську аварію. Із вищевикладеного випливає, що винятки з виключної юрисдикції держави прапора зумовлені суттєвими інтересами інших держав, які захищені нормами міжнародного права.

Згідно з міжнародним правом дія національних правових норм у межах відкритого моря повинна реалізовуватись з врахуванням усіх свобод відкритого моря. Так, свобода наукових досліджень у відкритому морі повинна передбачати можливість держави приймати національні правові норми, що регламентують порядок проведення нею наукових досліджень у сфері, поза її територією, і недопустимість запровадження будь-якою державою правових норм, які перешкоджали б здійсненню у відкритому морі наукових досліджень іншими державами. У зв'язку з цим необхідно погодитись з думкою вчених-міжнародників про те, що держави не мають права проводити у відкритому морі наукові дослідження та експерименти, які за своїм характером, способом проведення чи наслідками означали б реалізацію виключних прав, фактичне привласнення частини відкритого моря або поширення на неї влади чи юрисдикції держав, або групи держав [3, 89, 96].

Важливим аспектом, окрім морських просторів, у досліджуваній проблематиці займає питання про правовий режим міжнародного повітряного простору. Оскільки міжнародне повітряне право і національне повітряне право регулюють відносини, пов'язані з одним і тим же об'єктом, відповідно у правовому регулюванні міжнародних повітряних сполучень, значну роль відіграють норми національного права, які поєднуються з міжнародно-правовими нормами.

Слід зазначити, що межі повного обсягу дій відповідної національної правової системи у повітряному просторі повинні закінчуватися там, де починають діяти норми міжнародного космічного права, які регулюють режим космічного простору, а з другого боку, на межі суверенного повітряного простору і міжнародного повітряного простору.

Під час польотів над відкритим морем держава реєстрації повітряного судна здійснює юрисдикцію над цим судном упродовж усього польоту. Відповідно,

будь-яке повітряне судно, що знаходиться в цьому повітряному просторі, є недоторканим і незалежним від органів влади будь-якої держави, крім тієї, де воно зареєстроване і підпорядковується лише її законам. Повітряні судна інших держав при цьому не мають права вимагати зміни курсу і маршруту польоту, запитувати про пункти вильоту й посадки і здійснювати будь-які дії, що становлять загрозу або порушення прав іншої держави, користування свободою польотів над відкритим морем.

При здійсненні польоту над відкритим морем, повітряне судно повинно мати національні розпізнавальні знаки та реєстраційний номер. За їх відсутності таке повітряне судно визнається судном без національності й позбавляється міжнародно-правового захисту.

Нерідко на територіях з міжнародним режимом проводиться також і військова діяльність. Так, у відкритому повітряному просторі можуть проводитися випробування ракет та навчальні стрільби. Перед їхнім проведенням інші держави повідомляються про спеціальні тимчасові небезпечні райони відкритого моря та повітряні простори над ним [4, 176]. Але при цьому правовий режим повітряного простору над відкритим морем не змінюється, хоч упродовж проведення випробувань чи навчальних стрільб на зазначені міжнародні простори поширюється дія відповідних нормативних приписів конкретної держави.

Наступною територією з міжнародним режимом, на яку держави поширюють дію своїх внутрішньодержавних правових норм, є космічний простір. Оскільки норми міжнародного права не встановлюють меж, за якою починається космічний простір, відповідно вирішення цього питання повинно базуватися на розмежуванні та регламентації космічної діяльності, з урахуванням інтересів усіх держав, при встановленні мінімально допустимої висоти зниження космічних апаратів у надземний простір над територією інших держав [6, 112-126].

Безпосередньою сферою дії національних правових норм у космічному просторі виступають космічні об'єкти, оскільки космічне право проголосило відмову від поширення державами територіального суверенітету у цьому просторі, включаючи і Місяць. Згідно ст. VIII Договору про космос держава, в реєстр якої внесений об'єкт, що запущений у космічний простір, зберігає юрисдикцію і контроль над таким об'єктом і над будь-яким екіпажем цього об'єкта під час знаходження у космічному просторі, в тому числі і на небесному тілі. А носієм таких державно-владних повноважень, який здійснює юрисдикцію на космічному об'єкті, є його командир.

Враховуючи ту обставину, що в останні десятиліття ведуться спільні дослідження космосу представниками різних держав, на практиці має місце функціонування змішаного екіпажу на космічному об'єкті. А тому, виникає питання про розмежування юрисдикцій держав щодо своїх громадян. Така проблема не могла пройти повз увагу вчених-міжнародників, які досліджують ці питання. Даючи відповідь на питання про здійснення юрисдикції над змішаними екіпажами та міжнародними об'єктами російський вчений А.Рудев вказує на те, що поряд з існуючими універсальними угодами, може бути укладено між державами угоду про юрисдикцію над космічними об'єктами [7, 68]. А це означає, що зазначена проблема може бути вирішена згідно окремого міжнародного договору між двома чи більше державами.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Шаргородський М. Д. Великая Отечественная война и вопрос о пределах действия советского закона // Труды ВЮАК. Вып. VI. — М., 1947. — С. 130.
2. Мировой океан и международное право : Открытое море. Международные проливы. Архипелажные воды. — М. : Наука, 1988. — С. 30.
3. Высоцкий А. Ф. Правовые проблемы свободы научных исследований в мировом океане. — К.: Наукова думка, 1974. — С. 89, 96.
4. Малеев Ю. Н. Международное воздушное право : вопросы теории и практики. — М. : Междунар.отношения, 1986. — С. 176.
5. Ощепризнанные нормы в современном международном праве. — К. : Наукова думка, 1984.
6. Тенденции развития космического права. — М. : Наука, 1971.
7. Рудев А. И. Международного-правовой статус космических станций. — М. : Международные отношения. — М., 1982.

Репецкий В. М. Особливості дії норм внутрішньодержавного права на території з міжнародним режимом

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню впливу міжнародного права на дію норм внутрішньодержавного права на території з міжнародним режимом. Відзначається, що міжнародне право слід вважати єдиним ефективним засобом, який визначає межі дії національних правових норм у випадках, коли зачіпаються інтереси двох і більше держав. Особливу увагу приділено співвідношенню дії норм міжнародного та національного права у відкритому морі.*

Ключові слова: міжнародне право, внутрішньодержавне право, території з міжнародним режимом, відкрите море, юрисдикція.

Репецкий В. Н. Особенности норм внутрисударственного права на территории с международным режимом

Аннотация. *Статья посвящена исследованию влияния международного права на действия норм внутрисударственного права на территориях с международным режимом. Отмечается, что международное право следует считать единственным эффективным средством, которое определяет пределы действия национальных правовых норм в случаях, когда затрагиваются интересы двух или более государств. Особенное внимание уделено соотношению действия норм международного и национального права в открытом море.*

Ключевые слова: международное право, внутрисударственное право, территории с международным режимом, открытое море, юрисдикция.

Repetskyu V. N. Specific effects of domestic law rules on the international regime territory

Annotation. *This article is devoted to the research of the influence of the international law on the force of the international law norms on the territories with international regime. It is marked that international should not be considered the only one effective meaning which determines the limits of the force of the international law norms. When interests of two and more states are affected. The special attention is paid to the correlation of the international and internal law norms force in the open sea.*

Key words: international law, internal law, territories with international regime, open sea, jurisdiction.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2010.